

XII.

Hazánk területének nemzetiségek szerinti felosztása mily hatást gyakorolna az osztrák birodalomra s a hazánkban lakó egyes nemzetiségeknek jövőjére?

Tény, hogy napjainkban minden mi egy állam belviszonyaira nagyobb befolyást gyakorol, messze túlhat határain s alig merülhet föl fontosabb kérdés, melyet egy bizonyos mértékben nem nevezhetnénk europainak.

Ezen solidaritásból az egyes államokra nézve azon kötelesség támad, hogy saját ügyeik rendezésénél tekintettel legyenek azon hatásra is, melyet ezáltal más országokra s államokra gyakorolnak, főképp midőn azokkal, mint hazánk s az osztrák birodalom századok óta, szoros kapcsolatban állnak s így érdekeikben közösség létezik, melyről az egyes kérdések körül támadt vitának hevében megfeledkezhetünk; de melynek ignorálása később vagy előbb mindig megboszulja magát.

Sokszor mondatott, hogy hazánk s az osztrák birodalom mi nemzetiségi viszonyait illeti egészen hasonló helyzetben áll s ez tagadhatatlan. Igaz, hogy

e kérdés nálunk előbb merült fel, mi régi alkotmányosságunknak, s szenvedélyesebben tárgyalattott, mi más okoknak tulajdonítható: de a nemzetiségek különfélesége, s mindig inkább erősbülő öntudata hasonló a birodalom mindkét felében; s valamint azon nemzetiségek, melyek a Lajthán túl laknak, ott körülbelől ugyanazon követelésekkel lépnek fel, mint hazánkban: úgy azon elvek, melyeket a nemzetiségi kérdés megoldásánál követni fogunk, kétségen kívül döntő befolyással lesznek e kérdés megoldására az osztrák birodalomban is.

Meg vagyok győződve, hogy az államférfiak, kik Magyarország területének nemzetiségek szerinti felosztását szükségesnek hirdették, szenvedélyesen vissza fognák utasítani az elveket, melyeket magok állítottak fel, ha azoknak alkalmazása Tirolban vagy Steierben követeltetnék; de tudom azt is, hogy ez nem áll hatalmukban.

Nagylelkűnek nevezzük a népet, jónak; magasztaljuk belátását s mind ez több példával igazolható; de van a népnek egy tulajdona, mely ennél sokkal általánosabb s melyet mindenütt minden korszakban feltalálunk s ez jogérzete. Fogalmai a jogról különbözők, de minden nép mihelyest a miveltségnek bizonyos fokára emelkedett, valamely meghatározott szabályt kíván, mely szerint az egyes cselekvények jogszerűségét megítélhesse s a legnagyobb biztossággal előre látható: hogy ha a historiai jogtól, mely az osztrák birodalomban eddig a legfontosabb viszonyoknak alapját képezé eltérünk, s helyette a nemzetiségi elvet állítjuk fel, ez a nép jogérzetének csak akkor felelhet meg, ha ezen elv minden következtéseiben alkalmaztatott. Franciaország példája s azon követ-

kezések, melyeket a forradalom által felállított elvek magok után vontak, tanuságot tesznek a kérlelhetlen logikáról, melylyel a nép az egyszer elfogadott jogalaphoz ragaszkodik.

Nem létezik hatalom, mely kivihetné, hogy egy fejdelem országaiban, bármennyire önállók legyenek azok egymástól, ugyanazon nemzetiségek egy kis folyó egyik partján oly kedvezésekben részesüljenek, melyek nekik a másikon megtagadtatnak. Miután tehát az osztrák birodalomnak tartományaiban – az egy ausztriai főherczegségen s Salzburgon kívül – mindenütt több nemzetiséget találunk, meg vagyok győződve: miként azon elvnek elfogadása Magyarországon, hogy a nemzetiségi kérdés csak a területnek nemzetiségek szerinti felosztása által oldathatik meg, szükségkép ezen elvnek elfogadását Austriában is s így a birodalom területi felosztását fogná vonni maga után, melynek következtetésében az említett két, kizárólag német tartományon kívül nem maradna egy, mely jelen határait megtarthatná. Tirol feloszlanék német, s olasz, Steier – Karinthia és Krain német és sláv, Cseh- s Morvaország német s cseh, Galliczia lengyel s ruthen, Bukovina ruthen s oláh, – s így minden tartomány nemzetiségi elemeire.

Nem szólok a nehézségekről, melyek a birodalom minden tartományaiban ugyanazok, mint hazánkban, mert itt is, mint nálunk, a nemzetiségek többnyire nem laknak tömör testekben s minden tartományban nagy területeket találunk, melyeknek népessége annyira vegyes, hogy annak nemzetiségét alig határozhatjuk meg; s nem is vizsgálom a hatást melyet ily felosztás a tartományok mindegyikében legalább a népesség egy részére szükségkép gyako-

rolni fogna, mely, miután, mint például Tirol, a birodalmat legnagyobb veszélyei között feláldozó hívsséggel védelmezte: most jutalmul föl daraboltatnék; de fordítsuk figyelmünket kizárólag azon következtetésekre, melyeket e rendszernek alkalmazásától az egész birodalomra várhatunk.

Sokan az államot csak egy nagy gépnek tekintik. Egyik roppant kakukórárt lát benne, mely csak a reá aggatott nagy terhek, által tartatik mozgásban; más óriás szövőszéket, melynek feladása, hogy a számtalan fonalakból, melyeken millioknak léte függ, egyesek számára meleg s puha takarók szövődjenek. Mint az órában kerék kerékhez illik s mindegyik tengelye körül forog: ilyen legyen az állam is és így működjék. Ha az eredmény a várakozásnak nem felel meg: a hiba a gépezetben fekszik. Talán több terhet kell akasztani reá, talán néhány kerékkel több – vagy az szükséges, hogy a srófokat erősebben csavarjuk le? – s ki mind ezt érti s tudja: az nagy államférfiu. – Meggyőződésem szerint nem képzelhető nagyobb tévedés, mint az államnak ily felfogása. – Ha a történeteken végig megyünk, azt fogjuk találni: hogy lapjain nem azon nemzetek hagyták magok után a legszebb emlékeket, melyeknek közigazgatási gépezete a tudomány követeléseinek leginkább megfelelt; hanem azok, melyeknél az egyes magát az egészhez leginkább kötve érezé, melyekben legtöbb hazaszeretetet találunk.

A legtökéletesebb gépezetnek hatása a mozgató erő nagyságától függ s e mozgató erő minden államban csak a népek érzelmeiben található. Semmi állam nem sértheti ezeket büntetlenül s minden veszélyek között, melyek azt érhetik, nincs nagyobb:

mint ha polgáraiban a lelkesedési képesség enyészett el.

Ez áll az osztrák birodalomra nézve is.

Egységes államnak nyilatkozathatjuk a birodalmat, oly alkotmányt adhatunk neki, mely, mi a központosítást illeti, a francziát felülmulja; a közigazgatás könnyítésére derékszög s vonalozóval egyenes négyszögekre oszthatjuk fel területét, vagy a különböző nemzetiségek szerint darabolhatjuk fel egyes országait. Mindehez aránylag kevés idő kell. De a fogalmat, melyet 35,000.000 ember e szóval haza összeköt, bármi hibás s elavult legyen az, semmi hatalom s okoskodás rögtön nem változtathatja meg, s e fogalom, – talán az osztrák főhercegség kivételével, – nem az öszves birodalommal, hanem az egyes tartománnyal van összekötve.

Az osztrák patriotizmust azon honszeretetet, mely az egész birodalomért lelkesít, feltalálhatjuk egyes államférfiakban, a hadseregnél, a mivel osztályok egy részénél s főkép azoknál kik állampapirokat birnak s ez érzés, megengedem, terjedni fog azon arányban, melyben az alkotmányos szabadság biztosított s ha az alkotmányos birodalomnak majdan története lesz, ezen érzés ki fog terjedni talán minden osztályokra, s háttérbe szorítja azt, melylyel az egyes most tartományához ragaszkodik: de a jelen pillanatban ez érzést a birodalom népeinél hasztalan keresük. Nincs közöttök egy sem, mely áldozási készségét az öszbirodalom érdekében nem bizonyította be s az e század kezdetén lefolyt harczok megmutatták azon erőt s összetartást, melylyel az osztrák állam elemeinek heterogenitása mellett is bir. De mind azon ezerekből, kik a birodalom harczaiban vért ontot-

ták, bizonyosan kevesen voltak, kiket erre a birodalom eszméje lelkesített. A cseh, a tiroli, saját hazája becsületéért küzdött, s így tartatott fel a közös állam, mert részei között nem volt egy sem, melynek polgárai saját hazájokért minden áldozatra készek nem lettek volna.

Azt hiszik-e: hogy a népek érzelmei is a közigazgatás tárgyát képezik? – hogy a honszeretettel úgy bánhatnak, mint a központi főpénztárakkal, – melyeket egy helyről a másikra tehetnek át, vagy összeolvaszthatnak? vagy talán szebb, dicsőbb a nagy Osztrákbirodalmat szeretni, mint a kis Tirolt, vagy Csehországot, mi mégis csak azon nagy egésznek egy részét képezi? – – Nincs keresztény felekezet, melynek érdekében sokan nem áldozták volna fel magukat? Minden egyháznak megvannak martyrjai még napjainkban is s bizonyosan nem halt meg senki valamely keresztény felekezet érdekében, ki ez által a kereszténység ügyét általán véve nem mozdította elő. – A kereszténység általános eszméje szép és dicső. Honnan van tehát, hogy mégis senki nem találkozik, ki tekintet nélkül a confessionalis különbségekre csak ez általános fogalomért hasonló áldozatkészséget mutatna? Jöhet idő, midőn ez történni fog. Egykor talán át fogjuk látni: mi közel állunk egymáshoz s az mi vallásunkban közös: háttérbe fogja szorítani a különbségeket, melyeknek annyi fontosságot tulajdonítunk. – De ki erre most számol, ki a katolikus vagy protestans missionariust arról akarná meggyőzni: hogy balgatagság saját felekezeteért feláldozni magát, – az ha e törekvés sikerül arra birhatja őt, hogy épen ne áldozza föl magát, – de nem fogja őt lelkesíteni az általános kereszténységért. – Ugyanezen

eredményeket várhatjuk ha az osztrák birodalomban azon területek feldarabolása által, melyekhez most az egyes polgárok honszeretete ragaszkodik, az annyira gyűlölt provinczialismust megrontottuk. Talán megsemmisíthetjük a honszeretet azon nemét, melyet nem akarunk: de azt, melyet az öszbirodalom érdekében ohajtanánk nem fogjuk előidézni.

És valószínű-e csak ez is? Az ember természetében fekszik: hogy egy nagyobb egészhez csatlakozzék. Önnössége soha nem elégítheti ki őt, és harminczöt millio embert közszellem nélkül alig képzelhetünk magunknak. Bár mint iparkodjanak tehát a tartományi patriotismus megsemmisítésén, midőn a tartományok feldarabolása által annak tárgyát elveszik: valószínű, hogy a szeretet, melylyel a steier vagy tiroli hazájához ragaszkodik, túl fogja élni annak politikai lételét. A jelen s a történet megmutatja: miként a nép lángolva szerethet oly hazát is, melyet a diplomatia már rég nem ismer el. Természetünk, ugy hozza magával, hogy ott, hol multat látunk, jövőt is reméljünk; hazafiui reményeink csak emlékeinkkel enyészhetnek el s a mit lángolón szeretünk annak nem kétkedünk halhatatlanságán; – s ki nem látja a veszélyeket, melyek ebből az osztrák birodalomra következnének.

Az egyes tartományok honszeretete, mely eddig a birodalom támaszául szolgált, mert mindenki érzé, hogy saját hazájának biztossága a birodalom fennállásától függ: mihelyt egyszer közmeggyőződéssé vált, hogy a birodalom érdeke az egyes tartományok fennállásával össze nem fér azonnal ellene fordulna s jaj azon államnak melynek fennállása polgárainak legnemesebb érzelmeivel ellentétben áll.

De tegyük fel, hogy ez nem történik s hogy a birodalom új felosztása által azon érzelmek, melyekkel most mindenki szűkebb hazájához ragaszkodik, egyszerre megszűnnének. A sláv közönyössé vált azon ország iránt, melynek küzdelmeiben századokig részt vett, melynek dicsőségét s tévedéseit megosztá, s alig tudja, hogy valaha magyarnak tartotta magát. Csehország neve hidegen hagyja gyermekeit, s Tirol s Stiria emlékét csak levéltárakban kereshetjük. – A mint a birodalom földabroszán az egyes tartományok határai kitöröltettek: ugyanez történt az egyes polgárok sziveiben is, – honszeretők elvesztette előbbi határait. Mi még államférfiakban is ritka, hogy azt, mi kívánataikkal ellenkezik bevégzett ténynek ismerjék el, azt felteszem az osztrák birodalom minden lakóiban: de mi következik ebből?

Remélhetjük-e, hogy azon érzelem helyét, melylyel az egyes most saját országához ragaszkodik, az öszbirodalom iránti lelkesedés foglalja el?

Kétkedem.

Meg vagyok győződve arról, hogy Ausztria népei ezen esetben sem fognak aljas önösségbe süllyedni, s hiszem, hogy valamint eddig úgy ezentúl egyes eszméért minden áldozatra készek lesznek, csak hogy ezen eszme nem egy nagy egységes Ausztria leend, hanem szükségkép az egyes nemzetiségeknek dicsősége.

Ha a legközelebb multra visszatekintve meggondoljuk: mennyi történt mind a forradalom, mind annak ellenei által, hogy a nemzetiségi érzés megerősítették, s ha a lelkesedést látjuk, melyre ezen eszme jelenleg ezereket ragad, ez iránt nem lehet kétségünk; a kérdés csak az: mik lennének ebből a következtetések

az osztrák birodalomra, melynek nemzetiségei a magyaron kívül mind a birodalom határain túl terjednek.

Az olvasóra bízom e kérdés megoldását; részemről csak azt jegyzem meg, hogy ha a birodalomban a historiai jog alapját elvetve, azon elvből indulunk ki, hogy az 1848-iki s az azokat követő események által a birodalom egységén kívül minden megsemmisített s hogy csak a nemzetiségek különbsége azon egyetlen tekintet, mely a birodalom egyes részeinek viszonyaira nézve irányadó: akkor a birodalom egyes népeinél a németek- s olaszoknál szintúgy, mint a szerbek s románoknál minden törekvésöknek célja nem lehet más, mint hogy a nemzetiségi elv mentül tökéletesebben valósittassék. Valamint Franciaország azon pillanattól, melyben a historiai jog alapját elvetvén a teljes egyenlőség elvét felállítá, nem nyughatott meg s nem fog megnyugodni mindaddig, míg ezen elv minden következeiseiben keresztül vive, vagy annak kivihetlensége elismerve nem lesz, úgy ha az elv: hogy a nemzetiségeknek igényei csak a területnek nemzetiségek szerinti felosztása által elégíttethetnek ki, Magyarországbán keresztül vitetett, nem állapodhatunk meg, míg ezen elv a birodalom egész körében – sőt ezen túl is – keresztül nem vitetett, azaz míg az országok oly felosztása nem sikerült, mely mellett minden egyes népfaj s nemzetiség külön határokat nem nyer; s ezen elv szép s nagyszerű lehet, sőt talán kivihető is, de olyan, mely ha valaha életbe lép: csak az osztrák birodalom romjain ülheti diadalát.

Vannak, kiket e gondolat talán nem ijesztene el. Az osztrák birodalom a civilisatiónak lényeges szolgálatot tett, s tagadhatatlan hogy fennállása azon népek művelődésére nagy befolyást gyakorolt, melyek körében fejlődtek; de ha ezen népek, épen mert magasabb míveltségre emelkedtek, most szabadabb kört kívánnak s a birodalom mely eddig e népek kifejlődését s így az összes civilisatio érdekeit elősegíté, azokkal ellentétben áll: további fennállásának szükségé s lehetősége megszűnt.

Felesleges, hogy e nézetek helyessége felett theoreticus vitatkozásokba ereszkedjünk. – Kétségtelen, hogy az emberiségnek legfontosabb érdeke a civilisatio haladásában fekszik s én is meg vagyok győződve arról, hogy az öntudat, melyre korunkban annyi nemzetiség ébredett, s a lelkesedés, melylyel mindenik saját kifejlődésén dolgozik: ezen haladásnak legörvendeztetőbb jele s egyszersmind biztos záloga. Minden új erő, mely a civilisatio nagy munkájában részt vesz, nyeresség az egész emberiségre, mely annál nagyobb vívmányokra számolhat, mennél gazdagabb egyéniségekben. Feladásunk tehát nem az, hogy azoknak számát kevesítsük, hanem az, hogy a kapcsokat megerősítve, melyek mindezen egyéniségeket egy nagy egészszé fűzik egybe minden egyesnek szabad kifejlődését biztosítsuk, s a mennyiben erre az kívántatnék, hogy bizonyos nemzetiségek, melyeket eddig csak elnyomva ismertünk, új államokat alkotva, mint a nagy népcsalád független tagjai vegyenek részt a közös haladásban, mi a törekvéseknek, melyek erre czéloznak, csak örvendhetünk, s a jelenségekben, melyek arra mutatnak hogy e törekvések talán egy közel jövőben sikerülni fognak nem

találhatunk semmi aggasztót. De ha ez nézetünk s előre látjuk, hogy diplomatiánknak egész ügyessége, melylyel a rothadásnak nyomait a Törökbirodalomban eltakarva a régi aegyptomiakkal versenyezik, s ha meg vagyunk győződve hogy a buzgalom, melylyel magokat kiválólag keresztyéneknek hirdető államférfiak kelet Europa keresztyén népeit az ozmánok járma alatt tartani iparkodnak, e birodalmat nem menthetik meg, s hogy a pillanathoz közeledünk melyben Törökország keresztyén népei arra lesznek hivatva, hogy a görögök példáját kövessék s államokat alkossanak: nem következik-e ebből: hogy mindenben mi ezen alakulásra, – melytől Europa ezen részében a civilisatio függ, – befolyást gyakorolhat, kettős vigyázattal járjunk el s ki nem látja át, hogy a mód, mely szerint a nemzetiségi kérdés hazánkban megoldatik, e tekintetben a legnagyobb fontossággal bír? –

Europa minden országai között hazánk van hivatva arra, hogy azon tartományokra, melyek egykor birodalmával szorosabb kapcsolatban álltak, elhatározó befolyást gyakoroljon. A viszony, melyben hazánk e tartományokkal egykor állt s azon körülmény, hogy hazánknak egy részét ugyanazon nemzetiségek lakják, melyeket a Törökbirodalomban találunk s hogy ezek nálunk a mivelődés magasabb fokát érték el: biztosítja e befolyásunkat, vajjon kell-e, vajjon szabad-e tehát felállítanunk oly elveket, melyek mellett a Törökbirodalom szétbomlása esetében minden új államnak alakulása Europa ezen részében lehetlenné válnék? és kétségtelen hogy azon elvnek általános elfogadása által: hogy az egyes nemzetiségeknek felmaradása csak ugy

biztosítható ha minden nemzetiség területileg elkülönöztetik: azon helyen, melyet jelenleg a Törökbirodalom elfoglal, oly államoknak alakulása lehetlenné válnék, melyek kiterjedésök, népességöknek száma s geographicus viszonyaiknál fogva függetlenségök megvédésére s belső kifejlődésök biztosítására képesek lennének.

Ugyanazon elvek melyek Magyarországon egy ezredig fennállt államnak egységét veszélyeztetik, még inkább akadályoztatni fogják hogy a török birodalom területén egy erős román szerb vagy déli sláv állam alakulhasson s helyettök Europa ezen részében a fennálló ethnographiai viszonyok miatt csak apró sláv, bolgár, szerb és román területekre számolhatunk, melyek egymással folytonosan küzdve saját függetlenségök megvédésére és civilisatióik biztosítására egyiránt képtelenek lennének; miből világos: miként ezen elveknek alkalmazása hazánkban nem csak azoknak, kik Magyarország integritásához ragaszkodnak s azoknak, kik az Osztrákbirodalom fennállását Europa nyugodt kifejlődése egyik feltételének tekintik, hanem még azon nemzetiségeknek érdekeivel is egyenes ellentétben áll, melyeknek nevében az legtöbbször követeltetik.

A rendszer, mely szerint a nemzetiségi kérdésnek megoldása abban kerestetik, hogy minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvény által meghatározatván az ország területe s hivatalai az egyes nemzetiségek között felosztassanak, mint a fentebbiekből – ugy tartom – világos, hazánk sajátos helyzetében nem alkalmazható, s a helyett, hogy a nemzetiségek közötti surlódásokat megszüntetné, csak minden egyéni s polgári szabadságnak megsemmi-

sítését vonná maga után, s midőn hazánk s az osztrák birodalom felosztásához vezet, egyszersmind Europa azon részében, mely nemzetiségeinek különféleségére nézve hazánkkal hasonló helyzetben áll: minden nagyobb állam alakulását lehetetlenné tenné, s így éppen azon nemzetiségek jövőjét rontaná meg, melyeknek érdekében indítványoztatik. – Legyen szabad e tárgyat egy általános észrevétellel fejeznem be.

Két állítással kezdtük meg elmélgéseinket.

Az első, hogy civilisatiónk fő jelleme azon közösségben kereshető, mely Europa népeinek kifejlődésében létezik.

A második, hogy haladásunk főkép azon állandóságnak eredménye, melylyel Europa népei a kereszténység által felállított eszmék valósitásán dolgoznak. – A legfontosabb ezen eszmék között nemünk egyisége, s közös hivattatása.

Ha a népek között fennállt válaszfalak ledőltek, ha az ókor embertelen fogalmaitól megszabadultunk, s elleneinket, kikkel a harczmezőn szemben álltunk, most embertársainknak tekintjük, ha a rabszolgaság megszűnt, s maga a korlátlan fejedelmi hatalom ott, hol az még létezik, szelidebbé vált: mindez ezen eszméknek következése; s tapasztalásaink s a tudomány egyiránt hirdetik azoknak helyességét.

Valamint a jelenben a föld száz népei között a műveltségnek első törekvéseit: úgy a multban száz civilisatióknak romjait találjuk, melyek egyiránt arra intenek, hogy a mivelhetési képesség nem egy éghajlat vagy egy nemzet, hanem az egész emberiségnek adott isteni adomány s midőn civilisatiónk élén azon népeket találjuk, melyeket az ókor barbároknak nevezett s a műveltségre képteleneknek tartott, s meg-

gondoljuk hogy a hellenek s rómaiak helyét újabb korunkban a britt szigetek vad lakóinak s a rettenetes cimberék és teutonoknak utódai foglalták el: mosolyganunk kell az önhittsége, melylyel némelyek a mivelhetési képességet csak saját népok kiváltságának tekintik s másoknak természetes alárendeltségét hirdetik. – Ha van tény, melyet a tudomány s tapasztalás minden kétségen felül állított, ez az: hogy azon népek között, melyeket Európában ismerünk egy sincs, mely magasabb művelődésre képes nem lenne, s melytől ennél fogva a jogot megtagadhatnók, hogy magasabb állásra törekedjék; s a mennyiben korunk nemzetiségi törekvései ezen meggyőződésből indulnak ki, s csak arra törekszenek, hogy az akadályok elháríttassanak, melyek egyes nemzetiségeknek szabad kifejlődését hátráltatják: annyiban ezen törekvések civilisatiónek eddigi fejlődésének szükséges következei s tényezői haladásunknak, s balgatagnak nevezhetjük azt, ki e törekvéseket törvények vagy kormányi intézkedések által megszüntetni reményli, vagy valamely országban egyes nemzetiségnek oly suprematiót biztosítani kíván, mely csak más nemzetiségek elnyomása által tartathatik fenn. – De bizonyosan nem józanabb az sem, ki azt hiszi, hogy az által, ha egyes államnak területét nemzetiségek szerint felosztá s minden egyes nyelv- s nemzetiségnek jogkörét meghatározta: a dolgok természetes fejlődését meg fogja állítani, s annak, mi fennmaradásának csiráit nem hordja magában, jövőjét mesterséges eszközök által biztosíthatja.

Mindez, mi ily czélből indítványoztatik, létezett egykor. Tudja mindenki, hogy a barbárok, kik a római birodalom tartományait elfoglalták a római népnek sokáig meghagyták törvényeit s hogy azon időszakban,

melyben újabb államaink alakultak, az egyes nemzetiségek nem területileg, hanem személyileg elkülönözve álltak egymás mellett; úgy hogy ugyanazon országnak polgárai a római vagy a frank, góth vagy burgundi törvények szerint éltek, a mint egy vagy más nemzetiséghez tartoztak s e viszonyok, melyekben az újra indítványozott rendszernek kétségen kívül legkövetkezetesebb alkalmazását látjuk, hazánkban fennálltak, a legújabb időkig Erdélyben, hol a magyar, székely és szász nemzet külön területtel s külön jogokkal éltek egymás mellett századokon át, – s ez állapot mindenütt megszűnt, nem egyesek önkénye, nem az uralkodó népnek akarata, hanem a dolgok természete, azon hatalom által, melyet civilizációnk ellenállhatatlan folyama minden egyes viszonyra gyakorol, módosítva, megdöntve mindent, mi tartóztathatatlan árjainak ellentáll. S vajjon hisszük-e hogy ezzel szembeszállhatunk, hogy összes civilizációnk fejlődését félbeszakaszthatjuk, s hazánkban újra megkísérelhetjük azon elveket, melyektől a visigóthok Spanyolországban a VII-ik században eltértek?

Az olvasóra bizom e kérdés eldöntését; én részemről azon meggyőződésemet fejezem ki: hogy ily kísérlet, bármily országban történjék az, bármily kormányi forma alatt, s bármennyire minden nemzeti ségek megegyezésével, melyek az országot lakják, egy időre nagy zavarokat idézhet elő, nagy elnyomáshoz vezethet, hogy az ily kísérlet azon országot, melyben az tétetett egy időre megakadályoztathatja fejlődésében, hogy azt civilizációjában visszalökheti; de állandóságra bizonyosan nem számolhat.
